

Н.А. Снігірова (Мінск)

**НЕКАТОРЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАЦЫЯНАЛЬНАГА
САМАВЫЗНАЧЭННЯ БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ ЖЫХАРОЎ
БЕЛАСТОЦКАГА РЭГІЁНА:
З ВОПЫТУ ПАЛЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ**

Падчас сумеснай работы даследчыкаў Польшкай акадэміі навук і Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па тэме “Даследаванні па дыялекталогіі польскай і беларускай моў”⁴ была здзейснена спроба фіксацыі і вывучэння рэальнага стану беларускіх гаворак, папяраных на тэрыторыі Беластоцчыны, якія на сучасным этапе знаходзяцца ў камунікатыўнай прасторы з дамінантным сацыяльным статусам польскай мовы [2, с. 196]. Вынікі праведзеных палявых даследаванняў і комплекснага асэнсавання сацыялінгвістычнай сітуацыі на польска-беларускім паграніччы дазваляюць сцвярджаць, што адметнасць гэтай сітуацыі ў значнай ступені вызначаецца этнамоўнай самаідэнтыфікацыяй мясцовых жыхароў (носьбітаў беларускіх гаворак), сфарміраванай ва ўмовах існавання на мяжы моў і культур. Найноўшыя дыялектныя матэрыялы, сабраныя падчас навуковых экспедыцый на тэрыторыі Беластоцчыны, утрымліваюць каштоўную лінгвістычную і этнакультуралагічную інфармацыю і адлюстроўваюць характар самавызначэння мясцовых жыхароў. Запісы сведчаць, што ў наведаных населеных пунктах⁵ у якасці пануючай мовы зносін сярод насельніцтва старэйшага пакалення з’яўляецца на сёння беларуская мова, якая маркіруецца мясцовымі жыхарамі часцей за ўсё як «простая мова»:

<...> Мы па-просту гаворым. Мае ўнучкі па-польску гавораць. Молодыя ўсе па-польску ужэ. З Беларусі польская я. Мы польскія беларусы. Такое жыцце. (расказвае Галіна П., 1939 г. н., в. Сухінічы).

<...> – А як у вас тут называецца мова, на якой людзі размаўляюць?

– Была такая, як то называецца? Беларуская. Но такая – па-просту.

Па-просту. А па-польску юж каталікі – па-польску.

– Але Вы ведаеце польскую мову, так?

– Так.

– А ёсць такія моманты, што Вы гаварыце па-польску, і моманты, калі гаварыце па-беларуску.

– Ну, у нас па-беларуску гавораць, усе па-просту.

– Па-просту?

⁴ У навуковых экспедыцыях у Падляшскае ваяводства Польшчы рэгулярна прымалі ўдзел М. Янковяк, В. Курцова, І. Капылоў, Н. Снігірова, Ю. Хвіланчук, А. Марозава і інш.

⁵ Аўдыязапіс узораў сучаснага маўлення мясцовага насельніцтва праводзіўся ў вёсках Ліпавы Мост, Боркі, Залукі, Калодна, Сухінічы, Слойка, Бароўшчына, Белы Луг, Крушыняны, Рудакі, Востраў Паўночны, Кнышэвічы і інш. Агульная колькасць гадзін аўдыязапісаў, зробленых пераважна ад мясцовых старажылаў, складае больш за 50 гадзін.

– Па-просту. Ні па-польску.

– І што з суседзямі па-просту толькі?

– Па-просту. Сусед прыйдзе да нас, гаворыць на такому як я, і ўсе так, па-польску ніхто ў нас ні гаворыць. Только як зойдзеш у Талькаўшчызье ў склеп, то юж там. Да экспедыенткі – і па-просту, і па-польску, усяляк.

– А тая экспедыентка можа размаўляць па-просту?

– Можна! Яна з Шудзялова (расказвае Ніна Б., 1931 г. н., в. Старое Трасцяное).

<...> – Дык мова ваша называецца “па-просту”?

– Мова называецца наша па-просту. Па-просту, бо то ні чысто беларуская. Я была на беларускай бяседзе, падышла: “А што вы з Беларусі?” Я кажу: “Не. Я – тутэйша. Тут нарадзілася і тут памру”... Але вы гаворыце, то не зусім па-беларуску. Наша проста мова, гвара. Мы на “цы” гаворым, а людзі на “ці” гавораць. Трохі свого акцэнту. Мы – рабіці, а воны – рабіць. У нас – пошла, поехала. Нас беларусамі не называюць (расказвае Галіна П., 1939 г. н., в. Сухінічы).

<...> – Мова нашая такая троху прастая. Бо ўжэ маю праўнучку, то ўжэ тая па-польску гаворыць (расказвае Любоў Б., 1944 г. н., в. Сухінічы).

<...> – Як у вас людзі самі называць сваю гаворку?

– Мы кажым, што это па-просту. А яна невядома якая. Ні руска, ні польская, чорт ведае якая (расказвае Ганна К., 1924 г. н., в. Слойка Бараўшчызна).

Часам інфарманты не могуць вызначыць, на якой мове размаўляюць:

– Як Вы называеце сваю гаворку?

– А я знаю?.. Ні знаю, як назваць. Як трэба, паедзем у горад – гаворым па-польску. Дзеці, як гадуюць тэраз, маладыя усе па-польску вучаць. Але, хто выехаў з Польшчы, дзе ў Англію чы дзе, і там тае вучаць гаворкі. Мае радныя так гаварылі і так я. Я ўжэ тожэ семдзесят два лет маю. Ужэ не маладая. Ну, але што ж. Так гаварылі і так мы гаворым. Нашы радзіцелі так гаварылі. Але, як дзесь трэба, так па-польску гавораць (расказвае Любоў Б., 1944 г. н., в. Сухінічы).

Неабходна ўлічваць, што людзі даследуемага рэгіёна часта дзвюх-, а то і трохмоўныя. У залежнасці ад сітуацыі маўлення яны могуць размаўляць як на беларускай, так і на польскай, і рускай мовах. Асноўнымі захавальнікамі шматмоўя з’яўляюцца прадстаўнікі старэйшага пакалення:

<...> – У вёсцы ўсе па-просту размаўляюць?

– Тэраз ужэ маладыя ўсе па-польску. Але мы яшчэ стараверы, старой даты (расказвае Ганна К., 1924 г. н., в. Слойка Бараўшчызна).

Малодшае пакаленне, па словах інфармантаў, у асноўным размаўляе па-польску, але добра разумее беларускую мову, паколькі традыцыя шматмоўя на Беласточчыне даволі глыбокая [2, с. 202]. Яшчэ да Другой

сусветнай вайны мясцовыя жыхары акрамя беларускай мовы ведалі і вучылі польскую і рускую, параўн.:

– У школе вучылі беларускую мову?

– *І беларуску вучылі, і руску, як я хадзіла. Тады было сем клас, а цяпер ужэ восем* (расказвае Любоў Б., 1944 г. н., в. Сухінічы).

<...> *Научылася, по-польску і па-беларуску чытала, і па-руску прачытаю. Толькі пісаць ужэ трудна. Я з гэтых школьных ксёнджок любіла чытаць і ўсе чытала. І научылася так чытаць. Ну о, такое о жыццё было* (расказвае Марыя М., 1933 г. н., в. Залукі).

<...> *Яшчэ як я хадзіла [у школу], то навучалі язык беларускі і рускі* (расказвае Юзэфа В., 1947 г. н., в. Сухінічы).

Католікі, людзі найстарэйшага пакалення, якія атаясамліваюцца ў размовах з палякамі, у штодзённым жыцці таксама карыстаюцца беларускай мовай, параўн.:

<...> *І поляке по-нашаму гавораць старыя. Молодые – то па-польску* (расказвае Галіна П., 1939 г. н., в. Сухінічы).

Шматмоўе характэрна і для рэлігійнай сферы. Богаслужэнні ў царкве пераважна праходзяць на царкоўнаславянскай або польскай мовах, але святары ў размовах з вернікамі карыстаюцца і мясцовай гаворкай, параўн.:

– А служба ў вас на якой мове тут ідзе?

– *Па-руску і па-польску бацюшка модліцца, усяляк, ён і па-польску ўмее, і па-руску* (расказвае Ніна Б., 1931 г. н., в. старое Трасцяное).

<...> *Мама як было, то ў яе быў цэлы іканастос. Заўсёгда ў покуці іконы. Мы людзі веруюшчыя. Без іконы нікуды. Бацюшка гаворыць так, як мы гаворым. Але часам па-польску гаворыць. Па-просту гаворым, просты беларускі язык* (расказвае Юзэфа В., 1947 г. н., в. Сухінічы).

Як сцвярджае прафесар Э. Галяхоўская, “сфера сакрум – гэта не маналіт, у якім пануе адна мова. Выкарыстоўваючы сацыялінгвістычную метадалогію даменаў (сфер выкарыстання), мы можам вылучыць больш вузкія вобласці, у якіх ужыванне асобных моў залежыць ад шматлікіх фактараў. Для кожнай «мікрасферы» важнымі будуць розныя функцыі мовы. Камунікатыўная функцыя канкурыруе з сімвалічнай” [1, с. 91]. Сімвалічная функцыя ў першую чаргу закладзена ў літургічных тэкстах, сакраментальных формулах, рэлігійных песнях і малітвах.

Звычайна малітва пажылых людзей заснавана на фармальных, вывучаных тэкстах, якія вернікі ведаюць з дзяцінства і часам адаптуюць да сваіх як індывідуальных патрэб, так і, адпаведна, да рэгіянальных моўных традыцый. Выбар мовы малітвы традыцыйна залежыць ад веравызнання, але апытанія інфарманты ведаюць малітвы як на польскай мове, так і на царкоўнаславянскай, а таксама беларускай. Параўн. тэкст малітвы “Ойча наш” у прачытанні жыхаркі в. Старое Трасцяное Ніны Б., 1931 г. н.:

<...> – А скажыце, моліцеся Вы таксама па-свойму ці на якой мове малітвы чытаеце?

– *А я ўмею і каталіцкі пацеж, і праваслаўны: “Ойчэ наш, ктуры сьвенці в небе, сьвентым, пшыйдзь крулевство твое, бондзь воля твоя, яко в небе, так і на земі, хлеба нашэго дай нам дзісяй і отпусць нам нашэ віны, яко віны одпушчамы нашым вінавайцом, і не впрвадзь нас в спокушэне, але збав нас од злэго, амэн”.*

<...> [Уладзімір Б.]: *“То яна па-каталіцку, а тэраз ...”.*

– [Ніна]: *А па-праваслаўнаму: “Отча наш, іжэ есі на небесех, да свяціцьца імя твое, да прыідзе царствіе твое, да бюджет воля твоя, яко на небесі, так і на землі. Хлеб наш засушны даш нам дзісь, і оставі нам долги нашэ, яко жэ і мы оставляем должніком нашым, і не ўвядзі нас во іскушэніе, но ізбаві нас от лукавова, яко твое есць царства і сіла, і слава і во веці веков, амінь...”.*

Інфармантка такім чынам падкрэслівае сваё шматмоўе, якое прысутнічае ў сферы малітвы, а таксама шматмоўе сферы сакрум свайго рэгіёна ўвогуле [2, с. 204]. Натуральна, што беларуская мова як родная мова спантаннай асабістай малітвы, у якой выказваюцца найбольш важныя для чалавека просьбы або пытанні, таксама прысутнічае ў духоўным жыцці жыхароў Беласточчыны.

Вышэйвыкладзеныя матэрыялы сведчаць, што вывучэнне і захаванне нематэрыяльнай спадчыны Беластоцкага рэгіёна неабходна як для беларускай, так і для польскай гуманітарнай навукі і культуры. Важнасць своечасовай фіксацыі ўзораў сучаснага маўлення мясцовага насельніцтва цяжка пераацаніць: з адыходам старэйшых пакаленняў непазбежна знікае і іх гаворка, крыніца моўнага багацця і ўнікальная база для ажыццяўлення разнастайных навуковых праектаў. Таму асабліва надзённай задачай з’яўляецца стварэнне рэпрэзентатыўнага корпуса дыялектных тэкстаў, сабраных у зоне этнагенетычнага пашырэння гаворак беларускай мовы на тэрыторыі паўночна-ўсходняй Польшчы. Гэта зробіць даступнымі ўжо на сённяшнім этапе актуальныя эмпірычныя даныя не толькі для славістаў, але і фалькларыстаў, этналінгвістаў, культуролагаў і будзе стымуляваць інтэрдысцыплінарныя даследаванні, накіраваныя на далейшае вывучэнне асаблівасцей міжмоўнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння ў славянскіх кантактных зонах.

Літаратура

1. Галяхоўска, Э. Шматмоўе сферы сакрум каталікоў Беларусі / Э. Галяхоўска // Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынэнні: ад гісторыі да сучаснасці : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.] ; навук. рэд. В.М. Курцова, Н.А. Снігірова, М. Jankowiak, М. Ostrówka. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – С. 89–106.

2. Марозава, А.А. На мяжы моў і культур: беларускія гаворкі Беласточчыны ў святле сферы сакрум // А.А. Марозава, Н.А. Снігірова, Ю.Л. Хвіланчук // Беларуская мова ў сакральнай сферы: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 21 лютага 2018 г.) / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; рэдкал.: С.Л. Гаранін (адк. рэд.), І.У. Будзько, Т.В. Пятрова. – Мінск : Беларуская навука, 2019. – С. 195–205.